

Илија ПАВИЋЕВИЋ

ЉУБАВНИ МОТИВИ У „СВЕТОВИМА И МОСТОВИМА”

Свијет Ђиласова романа пун је ероса. Љубавни мотиви имају значајно мјесто у мотивској структури романа – у грађењу наративних токова, обликовању карактера.

У драмско-епским збивањима, сред колективне драме /смрт Булатова и сахрана, поход Замараца на муслимане/ догађају се и драме индивидуалне, у којима је, често, главни мотив љубав. Љубавни мотиви афирмишу живот у сјенци смрти, ублажавају трагику страдања.

На различите је начине присутан ерос у роману – као љубавна игра, љубав идилична, као еротика – остварена љубав, као „пожар чула”. Љубав је чежња, радост, али и бол и зла судбина.

За Гојка Марковића пожар чула је била судбина. Приповијест о њему представља роман у роману.

На сахрани Булатовој, Гојко је тешко подносио тужбалице, лелеке, патетичне бесједе. Био је на ивици емотивног шока. Молио је Руму да пођу у шуму, да тамо, у њеном загрљају, нађе смирења. А Рума није могла да се, на сахрани, одазове на такву молбу. Одбио је, уза све усрдне молбе оца и стрица и племенских главара, да, као представник младог покољења, одржи бесједу.

Након сахране, отишао је Гојко брату Марку. Био је под снажним психолошким и моралним оптерећењем, распет између жеље за исповијешћу и стрепње да не понизи брата, да не открије сагрјешење према њему. Јер, почињу је Гојко прељубу са снахом. У стању унутрашње напетости, коју је тешко успијевао да прикрије, отела му се изјава да не би био љубоморан ако би брат имао нешто с његовом Румом, да би њој све опростио, а он би му био још милији. Био је то покушај унутрашњег растерећења кроз релативизовање преступа, али и нехотичан наговјештај муке која мори Маркова брата.

Марко је разабрао о чему је ријеч. Обистиниле су се његове сумње о прељуби дјевера и снахе. Јер је између њих двоје, што су се вољели као

брат и сестра, од тада залегла мржња. Несрећан је био старији брат и због прељубе и због патње Гојкове. Желио је да му помогне, да га разријеша осјећања гријеха, али му помоћи није могао. Међу браћом је пукла празнина. Старији брат је на растанку гледао кроз млађег као кроз празан простор.

Било је тренутака, од како се Гојко зближио с Румом, остварио унутрашњи мир, кад му се чинило да и није починио велики гријех, да ће га временом заборавити. Али доживљај сахране, сусрет са својим племеном, са Замарцима, суочавање с колективним бићем, из којег је тежио да се ишчупа, сломили су младога човјека модерног схватања. Повреду коју је нанио брату осјећао је као повреду бића колективног. Осјећао се отуђеним, изгнаним. Стога је и одбио да говори на сахрани, није имао моралне снаге.

У „Световима и мостовима”, ерос, рекло би се, посебно воли – троуглове. У њима цвјета еротика. Али, по природи ствари, цвјета и конфликт, настаје драма. А у таквим, конфликтним ситуацијама, актери романа, оптерећени неодољивим еротским нагоном, суочени са сукобом унутрашњим, откривају најдубље истине о себи.

Први троугао у романи чине Стеван Угринов, Бечлијка Елза и Стеванова вјереница. Млади Угринов је, упркос очевом противљењу, раскинуо вјеридбу с богатом дјевојком. Победила је љубав према Елзи.

Млади Гојко, студент београдског универзитета, дошао је, једног љета, у госте брату и снахи Гроздани. Није много требало па да се успостави тројка: Гојко, Гроздана, Мира, сестра Грозданина. Писац је приказао њихове поступке у различитим тренуцима разгарања еротске ватре – пратио спољње манифестације унутрашњих доживљаја, емоција. На Гојково удварање Мира је реаговала еротском грозницом и знојем орошеним носем, с горње стране. Гроздана је заузела сестрино мјесто у љубавној игри. Догодило се једне вечери у затвореном фијакеру. Гроздана је ставила до знања дјеверу да јој се допада и убрзо је својим поступцима стигла до границе дозвољеног понашања између снахе и дјевера. А о стању обузетости говориле су очи „које су се гасиле и светлукале, према томе како су улазили и излазили из сјенки дрвећа, али непрестано биле широке као шумски мракови и слеђене као месечина на пољима”.

Гојко је опомињао снаху на сродство, на гријех, одупирао се њеним насртајима, али не превише енергично. Пробудила се у њему необуздана радозналост, жеља да прекорачи границу дозвољеног. Радозналост је потиснула савјест.

А онда су се два тијела, снахино и дјеверово, спојила у једно. Талас страсти преплавио је, збрисао све препреке, поништио освештани поредак. Ријечи дјевер, снаха, муж, брат више нису имале јасна, недвосми-

слена значења. Дјевер је исто што и брат, исто што и муж. Гроздана воли Гојка као Марка. Створен је нов троугао, краткотрајан /трајао је само једну ноћ/, али по последицама фаталан.

Гојко је био један од младих људи с почетка двадесетих година прошлога вијека што су тежили да промијене свијет, релативизују моралне норме. – Што су прихватили идеју лијевог поретка о слободној љубави. Јунак „Светова и мостова” учинио је само још један корак и – починио неопростив гријех. Такав, рекли бисмо, гранични случај инцеста, описао је Ђилас у приповједи „Браћа и девојка”, објављеној у збирци приповједака „Љубав и друге приче”.

Студијом карактера, реакција на еротске изазове, приповјетка најављује „Светове и мостове”, најављује еротске драме. Актери приповјетке су три брата и дјевојка, која се завољела с најмлађим од браће. А у његовом одсуству навела најстаријег на прељубу.

Гојково и Грозданино понашање у стању еротске обузетости подсећа на понашање појединих актера приповјетке: неодржива радозналост мушкарца, унутрашња парализованост жене, релативизовање родбинских забрана, поистовјеђивања. – Да би се неутрализовало осјећање гријеха. Након сусрета с Марком, вратио се Гојко у Дабар. Тамо је његова Рита. Рита је ћерка Стевана и Елзе Згринов, о којима читалац нешто већ зна. Има двије сестре, старију Естеру и млађу Ингу, и брата Србу, најмлађег члана породице.

Приспјеле из друге, средњоевропске културе, а привлачне и слободнијег држања, ћерке Угринов су у Дабру, у патријархалној средини, побуђивале општу пажњу, разумије се, највише код млађег свијета.

Угринови имају значајно мјесто у роману, у друштвеном животу и – у хроници дабарских љубави. Први наративни токови крећу из њихове куће. Естера је, са својим вјереником Бојовићем, отишла на сахрану Булатову – у сусрет драмско-епским збивањима, а Ингу води на Буковик, на излет, Станко, Гојков брат, води у лирску приповијест.

За Гојка је зближавање с Ритом представљало улазак у мирну луку. Иза њега је остао живот без обавеза, али и без дубљег емотивног доживљаја. Рита је наслутила његову унутрашњу несмиреност, „кидања и тражења”, али и дубоку потребу за љубављу. – И била спремна да му је пружи. Рита је у свему, па и у еротичи, била за поступност, за мјеру и усклађивање жеља и поступака, а Гојко се томе приклањао. Сазрела је код обоје мисао о браку.

Али, мирна лука је торпедована, снови о заједничком животу, о будућности разорени. Гојко и Рита нашли су се на попришту политичких сукоба. Због тога што је Ритин отац, предсједник суда, био против погрома над муслиманима, погромаши су наговорили Мила Војводиног да у

хотелу, пред гостима и пред Гојком, прича о својим сексуалним искуствима с Ритом.

Гојко је поражен, из темеља пољуљан. Није му помогла Ритина љубав. Узалудни су били њени очајнички напори да га смири, приволи да заједнички траже излаз из невоље. Умјесто да узме Риту у заштиту, да заштити и њу и себе, одбијао је Гојко сваку помисао на заједничку будућност. Избезумљен, отрован повријеђеним самољубљем, захтијевао је, преклињао Риту да се исповиједи, призна све што је имала с Милом.

У Рити је било развијено осјећање слободне личности, стога је одлучно одбила понижавајући захтјев. А онда је он кренуо да мазохистички разголићује своју личност – као да је имао неоодољиву потребу за моралним самоуништењем.

Обескоријењен, у себи изгубљен, изгубио се Марков брат и у простору, нестао у бијелом свијету. А Рита је разорену љубав доживјела као животни пораз.

И Срба, откривајући љубав, открио је себе. Био је то процес индивидуализације. Није Срба био ни у каквом троуглу, али је своја љубавна, еротска искуства стицао истовремено с двије дјевојке и средовјечном женом. Почело је, прво, с љубавном игром, у коју га је увела служавка Марија. Љубавну игру волио је и стари поп Петар, отац Гојков. – Са својом служавком, невољеном партнерком.

Док се Срба љубакао с Маријом, рађала се идилична, ђачка љубав између њега и Руже Тоске. Ружа припада старовременској, цинцарској породици. Залазећи у ту средину, открио је Срба старовременски Дабар, свијет који је својим трајањем симболизовао постојаност, неуништивост свему злу упркос. Чинило му се да му је упознавање с тим свијетом помогло отварању према животу, унутрашњем осамостаљивању. Индивидуација је значила и одвајање од породице, учешће у дабарским догађајима, на страни противника погрома над муслиманима, и – окретање ријечи. На ријечи је Срба стекао нова искуства – спознао жену и упознао клисуру. Много је узбудљивије било освајање клисуре, него освајање жене. Жена се подала, а клисура се није дала без борбе. Има симболике у тој борби, у савлађивању опасних брзака и вртлога и подводних стијена.

И Недић, Мира и Мирковић, београдски студенти, били су тројка обиљежена еросом. Недић је, због активности у лијевом покрету, био прогнан у Загреб. Испратили су га неутјешна Мира, његова дјевојка, и Мирковић, најбољи друг. После испраћаја, Мирковић је повео дјевојку у своју собу, да је смири и утјеши. „Тјешио” ју је неких шест мјесеци, док се Недић није вратио, а он позван на војну службу.

Таквим поступком Мирковић подсјећа на Гојка. И он је, као и Марков брат, протагониста слободне љубави, лишен моралног осјећања. Слободна љубав схваћена је као слобода без етичких граница.

Починивши преступ, покушала је јунакиња романа да потисне Недића и савјест, али суочила се с моралним отпором у себи. Недићу је, у писму, испричала шта се све догодило у његовом одсуству, а он је, по повратку из Загреба, опростио њено сагрјешење и вјенчао се с њом. Опростио је и најбољем другу.

Брачни пар се запослио у дабарској гимназији, а убрзо им се придружио и Мирковић.

Недић је био човјек модерних схватања, толерантан, присталица идеје о слободној љубави. Наглашавао је да није љубоморан, да љубомора не приличи „новим људима”. Међутим, у једној полемици с Мирковићем, Мира је, како се учинило Недићу, још увијек била под његовим интелектуалним и психолошким утицајем, с чиме никако није могао да се помири. Показало се да је испод површине, испод смирености, толеранције и великодушности, била потиснута драма, потиснута питања која нису могла остати без одговора. – Како је Мира могла да, у исти дан у који су га испратили, пође с Мирковићем у његову собу? Признао је Недић и да је љубоморан. А до које мјере је био повријеђен, казује и питање о томе какав је његов друг као мушкарац. – Исто питање које је Гојко поставио Рити, али побуде нису биле исте. Гојка је подстакла болесна жеља за разарањем, а Недића – љубав. Волио је Миру и након што је признала своју страст према Мирковићу, признала, чак, и да му се не би ни вратила да његов друг није позван на војну вјежбу.

И Мира се противила разголићавању душе, али оптерећена осјећањем кривице, морала је да поднесе још једно мучно испитивање, о чему је свједочио израз њеног лица – „још жалостивији и намрешканији”. Морала је да исприча све што се догађало између ње и Мирковића – као женке и мужјака.

Након Мирине исповијести, обоје су били поражени: она због свега што је, у еротској поами, чинила, и сада, због огољене, празне душе; он – због свега што је чуо те вечери. Резигнирана, повјеровала је јунакиња романа да је њеним признањем њихова веза уништена и рекла да одлази. Али, одвратио ју је Недић, рекавши да је исповијест била неопходна да би се растеретили унутрашњих кидања, да би опет били у себи слободни и били једно. Љубав је његова помогла Мири да се ослободи еротске омамљености. Сада је, без копрене, могла да сагледа личност Мирковићеву, да се у себи удаљи од њега.

Још једна љубавна тројка /Станко, Голуб, Инга/, још један роман у роману – о љубави и о смрти. Станко и Голуб, нераздвојни другови, во-

љели су Ингу Угринов, а она за њихову љубав, особити за Голубову, колико је и знала – није марила. Преостајало им је једино да маштају и сањају. Први пут је Станко, најмлађи међу браћом Марковић, сањао Ингу прије три године, у Замарју, док је чувао говеда. Било је то еротско сновиђење. Обрео се у школи за вријеме одмора. Сања како му се дјевојка нуди, а он узмиче, објашњавајући да је она, за разлику од својих сестара, премлада, недозрела. Он је такву и воли и жели да заувјек таква и остане. Али у том тренутку из разреза на Ингиној хаљини помаљају се крупне дојке Естерине, а ноге и руке, преплануле од сунца, Ритине. Усне су њене, Ингине. Субјект сна жели да се уклоне док нису ушли ђаци, али га притискају груди Естерине, грле руке Ритине. Парализовало га је сазнање да се коначно домогао Инге – жене. Али не зна како да поступи с њом. Инга га убјеђује да зна, да је то лако, само нека пази да јој не покида ђердан. Омамљен сладострашћем, субјект сна позива дјевојку да бјеже, јер навиру ђаци, а долази и директор Бојовић и бјесни због њиховог понашања. У другом сну сањао је чежњу за дјевојком, чежњу мужјака за женком. – И било га је стид од таквог сна.

Са љубављу, јавио се и страх од љубави, страх од еротског чина, немоћ да задовољи жудњу. Али зато ће субјект сна, у својој ониричкој фантазији, жудњом еротизовати природу. Ингин лик стапао се „с безразличном женскошћу којом су дахтале спарне горе, јектала уснула корита воде и жарило се побелело небо”. Желио је субјект сна да се и сам стопи с природом, да се ослободи унутрашње ватре.

Станко је пјесник. Од чежње за љубављу, од снова и доживљаја природе – простора сублимацијом је створио свијет у чијем је средишту – она, чедна и недодирљива.

Љубав и страх од љубави имали су за последицу амбивалентан однос јунака романа према вољеној дјевојци: воли је и зазире од ње. Због тога и гради лик Инге идеалне, чедне и недодирљиве.

Како се присјећао Голуб, почетак његовог и Станковог друговања поклопио се с ћутањем о Инги. Голуб је „неким необјашњивим начином” осјећао Ингу у Станку, а био је сигуран да и његов друг осјећа дјевојку у њему. Тиме – љубављу према истој дјевојци – учвршћено је њихово пријатељство. Док није Станко, пред друговима у одјељењу, открио у Голубовој клупи урезана почетна слова његовог и Ингиног имена и, злурадо ликујући, обзнанио љубав свога пријатеља. – И повриједио га. Покушао је, касније, да објасни свој поступак жељом да се наруга своме и свога друга заносу за истом дјевојком. Али није објаснио „вишак” мотивације: злурадост.

Након што су се, пред крај школске године, пријатељи помирили, обновили друговање, главне теме су им биле љубав и смрт. Јер је Голуб

био на смрт болестан од туберкулозе грла, али и од – љубави неузвраћене. Љубав је била његова судбина.

Голуб није спознао жену, па жели да му пријатељ прича о своме искуству. Да не би признао да ни сам нема такво искуство, а и да би другу испунио жељу, Станко је, као свој, испричао Гојков еротски доживљај.

Амбијент – болесничка постеља и у њој самртник, Гојков стварни и Станков измаштани доживљај, преобразише се у слике у којима „... соба и ствари, Голуб и кровови, обасјани и слични спаљеним крилима гаврановим постајаху безлични, ненужни и као нестварни...”

Слици спаљених крила гавранових, која слуте смрт, скори крај болесника, супротстављен је експресионистички доживљај пејзажа, као контраст, као химна плодности, еротској жудњи која прожима жену и природу: „жегом опржено, зелено Замарје преобрати се у мрко темељно тело Румичино. Воћњаци дабарски замирисаше и отежаше њеним узрелим дојкама. Мара потече јасноћом њених жеља, а лугови и њиве поредмарске залише се сочном страшћу спаривања с њоме”.

Али, слика еротизованог простора, пожара страсти јунака романа, не потиरे – трагичку иронију. Јер трагичка је иронија кад Голуб жели а му друг прича о свом искуству са женама, о еросу, а смрт, а танатос, само што га није зграбио. А Станко дочарава пожар страсти инспирисан туђим, братовим еротским искуством и својим сновима.

На излету с Ингом на Буковик, којим се опрашта од родног краја пред одлазак у Београд, на студије, присутан је и Голуб – у свијести и савјести Станковој. Присутан као осјећање кривице, које му не допушта да се радује излету с дјевојком. Голуб има прече право на њену љубав јер чека смрт. Кад га раздрагана Инга позове да се заједно радују сунцу, да играју, јунак романа се спасава мазохизмом: подсећа је да су кренули болеснику у посјету. Понудио је дјевојци блузу да јој не буде хладно на шанцу, и док се она мазно увлачила у блузу као да се препуштала његовом загрљају, Станко се збуњено одмакао и стао да набраја села која су се видјела с брда. – И опет подсјетио на болесника.

Вишезначан је излет на Буковик – успон уз осунчано брдо и силазак у предворје смрти. Излет се завршио другачијим једним излетом – у трагичку иронију. Посјета обољелом другу, коју је Станко, просто, наметнуо као обавезу, прекинута је двоструким изливом – смрадне сукрвице из болесног грла и мржње /”Што си је довео, гаде?”/.

Затварајући пред Станком баштенске вратнице, огорчена Инга му је добацила: „Никад, никад више!”. Додијали су јој били и Станко и Голуб. Умјесто опроштаја пред одлазак за Београд, јунак романа је доживио двоструки изгон.

Инга је ријешила да потражи себе другачију, али и људе другачије. Тада је на њену стазу ступио Млађа.

Зближавање с поручником Млађом није, ипак, значило истискивање Станка из свијести и емоција Ингиних. Станко и Млађа оличавали су различите доживљаје свијета. Станков свијет био је „мио и безопасан као пој славуја у крошњи старе крушке, али недостатан, незрео да оваплоти и измени”. Недостајало је оно што је оличавало Млађа, што је био живот са стрепњама, страстима и узбуђењима. Станко је био психички незрео, немоћан да изрази своја осјећања – да поступи као мушкарац. А незрелост се, како указује поступак дјечака Станка /завиривање под мајчину сукњу/, може објаснити непревладаном инцестуозном везаношћу за мајку /Ж. Требјешанин: Психологизам/.

У неком Ингином троуглу било је, ипак, мјеста и за Станка. Али кад, у старој воденици, буде окусила живот са стрепњама, страстима и узбуђењима, за јунака романа неће више бити мјеста ни у мислима, ни у осјећањима.

Инга је један од најљупкијих ликова међу многим женским ликовима романа. Писац је пратио њено стасавање, описао какву је видио у прољеће и у лето – као да је долазила с топлим данима, пупила, расцвјетавала се с врбама, с цвијећем. Нове свјетлости и звуци најављивали су промјене у њеном бићу, најављивали нова искуства, продубљивање сазнања о себи и о животу.

Умјетнички поступак писца „Светова и мостова” у грађењу ликова, откривању њихова унутрашњег свијета, мисли и осјећања – од најтананијих дрхтаја до драматичних ковитлаца, подразумијева, између осталог, експресивну функцију простора-природе. Веселим „сјајем пољубаца о засечену садрену обалу” дочекала је ријека Елзу, која је била забринута за свога мужа, а сад је он, њен Стеван, поред ње.

Док ствара драмски декор, док брда планине крећу, покренула их је драма колективна, природа има и другачије, осмјехнуто лице. – За Естеру и Бојовића, за љубав њихову.

Најмлађи Угринов, Срба, после првих љубавних искустава доживљава природу еротизовану. У љетњим облацима открива „беле и податне мекоте из снова и жудњи”, а пластови на ливади узбудили су га „као брадавице на дојкама”.

Природа зна и да упозори. Оне ноћи кад се Гојко возио с Грозданом у затвореном фијакеру у врховима брестова шумио је вјетар – као да је упозоравао на коб, на погубни чин којем Марков брат иде у сусрет. Кад је, касније, боравио код брата, погледао је Гојко кроз прозор и видио туђ предии: „све укочено, обамрло блиставом, студенем месечином”. Јер је себи постао туђ, јер му је било хладно у души.

А како је протекао сусрет у напуштеној воденици, тај звјездани тренутак? Инга је хитала своје вољеноме с помијешаним осјећањима чежње и страха. Препустила се миловању, захтјевима његова, али и свога тијела. Његово тијело осјећала је као своје. Запљускивали су је таласи насладе, тонула у „смртно слатке дубине” и „уносила у светле, ванпредметне просторе”. Али кад би њен вољени покушао да до краја упозна, доживи заносно, податно тијело, Инга би се повратила из слатке омаме и – успротивила. Поручнику је тада једино преостајало да призна пораз.

Јунакиња романа била је растрзана између жеља и забрана, између захтјева тијела и чедности. Па ипак, сјутрадан, опет у напуштеној воденици, после још једног поручничког пораза, кад је изгледало да ће се веза раскинути, дошло је до преокрета. Док ју је Млађа носио на рукама, јунакиња романа је знала да се више неће противити. Побиједио је ерос. Како је Инга доживјела поједине тренутке, како се мијењало њено расположење, казује стара воденица. Воденица је бивала чаробни кутак, љупка ложница, а некад само оронула, чађава страћара – у зависности од тога да ли је јунакиња романа била сама, чекала Млађу, или су били заједно. – Да ли је била у суморном расположењу, или у љубавном заносу.

Само је писац богатог сензибилитета и изванредан познавалац психологије опсједнутих еросом могао да дочара тренутке заноса, жудње двају тијела да буду једно, какве налазимо у Ђиласовом роману. Писац „Светова и мостова” је пјесник љубавне страсти. – Пјесник који је роман написао у тамници.

Писац „Светова и мостова” приказује еротски чин, дочарава пуноћу доживљаја, а да никад не зађе у порнографију. Еротика је увијек у функцији естетског циља.

Млади Блажо Делић је, усред ноћи, позвао Магду Јагошеву да изађе, репетирајући при томе револвер. Јагош је био спреман да реагује, али га је спријечила жена, шапнувши: „Не мрдај да грдан нијеси!” – И излетјела из куће „као варница”.

Јагош и Магда били су старинци, потицали од прасловенског становништва, принуђеног од давнина да подноси насиље и понижења. Једном је Блажо дошао међу жетеоце, узео Магду за руку и „као сљепицу” одвео у грмље. Трајало је то с Блажом све док није Магда, враћајући се, једног јутра од њега, подвикнула Јагошу: „А какав си ми и ти муж и мушко – што ме не браниш, макар сатро себе и род букумирски?”.

Шта је могло навести Магду да излети „као варница” – страх, или страст, брига за породицу, или бојазан да јој муж не поквари састанак са Блажом? Било је, рекло би се, и једно и друго. Морао је бити неодржив

еротски нагон који је мајку троје дјеце бацио у загрљај љубавника. А кад је, уз младу мушку снагу, истутњела страст, обратила се мужу оним прекорним ријечима.

Љубав премошћава провалије. Љубав Даре Тодине и муслимана Јуса премостила је провалију која их је дијелила као припаднике различитих вјероисповијести, упркос противљењу црногорске и муслиманске стране.

О снази еротске страсти говори и оно што су, у ноћи бдења над по којним Голубом, видјели Станко и – мјесец. Олга, супруга судије Милића, и Мило Војводин искрали су се са бдења и нашли у башти. Олга је до те мјере била опијена насладом, „да је месечина на њеном лицу меко, блажено сијала”. Ерос се нашао и „усред пустоши смрти”.

На сахрани Булатовој, Гојко је запазио да су поједини парови замицали у шуму. Исконска је, несвјесна човјекова тежња да смрти супротставља живот, рађање. Али у ономе што су починили Мило и његова љубавница тешко да ће читалац трагати за неким дубљим смислом, довољно је оно што је видљиво на први поглед: прељуба и скрнављење једне људске – породичне трагедије.

Олга је на бдењу сједјела поред Станка, упустила се с њим у разговор, занијела га својом распусном женственошћу. А сад је у његовој души одјекнуо још један сјетан акорд, још једно разочарење. Враћајући се кући разговарао је са собом, с простором и прекрасном женом, која је личила на Олгу и на Ингу. А сузе су му текле низ лице. Прекрасна жена, лијепа слика двоструког разочарења, и то је трагичка иронија.

У свијету Ђиласова романа нема много ведрине. Нема је ни у љубави. Љубав као животну радост, као извор живота, засјењује љубав неузвраћена, осујећена, еротика као пожар чула, засјењује љубав слободна – као негација љубави истинске и трајне. Ипак, невесео утисак ублажавају мотиви љубави који уоквирују роман. На почетку је одјек Булатове смрти, али и љубав Елзина и Стеванова. А на крају, ћерка њихова, Инга, путује, с дјететом, своме Млађи.

Ilija PAVIĆEVIĆ

LOVE MOTIVES IN THE NOVEL *WORLDS AND BRIDGES*
BY MILOVAN DJILAS

Summary

In his novel *Worlds and Bridges* Milovan Djilas is concerned with collective drama (death and funeral of Bulat, the popular national leader, campaign of the Montenegrin tribe Zamarci against the local Muslims) and with individual drama.

A frequent motive of individual drama is love. Love is one of the crucial motives of Djilas' artistic prose, an essential factor in creating the flow of the narrative and in forming characters.

Eros is present in *Worlds and Bridges* in various ways – as a love game, as idyllic love, as eroticism – love realized as a fire of senses. Love is yearning and joy, but also pain and terrible destiny.

Djilas' novel has the family of Stevan and Elza Ugrinov arrive at the small, provincial town of Dabar from another culture – from Vienna. The three Ugrinov daughters and the son, the youngest in the family, found themselves to be the centre of attention of the locals, especially the younger ones – and in the centre of the chronicle of Dabar's loves.

Not all of them are happy in love. Estera and Inga, the eldest and the youngest daughter, experience it as a joy of life, Srba as a game, as idyllic love, pupil's love, while Rita experiences it as pain, as destroyed love.

In *Worlds and Bridges*, Eros, it seems, especially love triangles. Eroticism flourishes in them, but as is to be expected, conflicts flourish too, and drama emerges. Exactly because of its potential for drama, adultery is the favorite theme of the author. In such conflict situations the actors of the novel, burdened by irresistible erotic impulse, faced with internal conflicts, discover the deepest truths about themselves.

The artistic method of the author of *Worlds and Bridges* in building of characters and discovering their internal worlds, thoughts and feelings, presupposes, among other things, an evocative use of space, that is, of nature.

Only an author of rich sensibility and an extraordinary connoisseur of psychology of those obsessed with Eros could conjure the moments of passion and the yearning of two bodies to become one, such as we find in *Worlds and Bridges*.

In the world of the Djilas' novel there is not much cheerfulness. There is not much of it in love either.

Love as the joy and source of life is overshadowed by unreturned and frustrated love. It is also overshadowed by eroticism as the fire of the senses and by the free love which is a negation of true and lasting love. Still, the gloomy impression is alleviated by love motives framing the novel. In the beginning there is the echo of Bulat's death, but there is also the love of two spouses, Stevan and Elza, and in the end, their daughter Inga travels with her child to her chosen one.

